

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

БОНДАРЧУК БОГДАН ВЯЧЕСЛАВОВИЧ
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК: 321.7
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТУ УЧАСТІ: В КОНТЕКСТІ
СВІТОВОГО ДОСВІДУ**
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

Б. В. БОНДАРЧУК
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
ХОДАКІВСЬКИЙ Євгеній Іванович
(прізвище, ім'я, по батькові)

доктор економічних наук, професор
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **БОНДАРЧУК Богдан Вячеславович**
допущений до захисту

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № _____ від « _____ » _____ 2023 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор _____
(науковий ступінь, вчене звання) (підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я та прізвище)

« _____ » _____ 2023 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **БОНДАРЧУК Богдан Вячеславович** захистив
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____ - _____
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Настасія ПУГАЧОВА
(власне ім'я та прізвище)

АНОТАЦІЯ

БОНДАРЧУК Б. В. Формування бюджету участі: в контексті світового досвіду. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр» зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» – Поліський національний університет Міністерства освіти і науки України, Житомир 2023.

В кваліфікаційній роботі було досліджено передумови для підвищення значущості участі громадян у сучасних політичних процесах і появи нових інструментів залучення громадян до процесів враховуються при прийнятті політичних рішень, зокрема при складанні бюджету участі. Описано, що нова модель участі знайшла теоретичне обґрунтування в концепціях представницької та консультативної демократії і використовується на практиці з початку ХХІ століття. В роботі показано розвиток даного інституту, передумови, що створили сприятливі умови для його впровадженню (збільшення дефіциту демократії, збільшення кризових явищ в управлінні державним бюджетом, децентралізовані процеси) та моделі класифікації сучасних бюджетів участі. Розроблено рекомендації, що можуть допомогти покращити реалізацію бюджету участі в Україні, особливо участь молоді у прийнятті рішень.

Ключові слова: бюджет участі, публічне управління, органи державної влади, громадськість, місцеве самоврядування, населення громади.

SUMMARY

BONDARChUK B. Formation of the participation budget: in the context of world experience. Qualifying work on obtaining an educational degree Bachelor in specialty 281 «Public management and administration» – Polissia National University, Zhytomyr, 2023.

In the qualification work, the prerequisites for increasing the importance of citizens' participation in modern political processes and the emergence of new tools for involving citizens in processes are taken into account when making political decisions, in particular when drawing up the participation budget. It is described that the new model of participation has found theoretical justification in the concepts of representative and consultative democracy and has been used in practice since the beginning of the XXI century. The paper shows the development of this Institute, the prerequisites that created favorable conditions for its implementation (increasing the deficit of democracy, increasing crisis phenomena in state budget management, decentralized processes) and models for classifying modern participation budgets. Recommendations have been developed that can help improve the implementation of the participation budget in Ukraine, especially the participation of young people in decision-making.

Keywords: participation budget, public administration, state authorities, public, local self-government, community population.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ	8
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	11
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ БЮДЖЕТУ УЧАСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	13
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	19
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ	21
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	24
ВИСНОВКИ	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	28
ДОДАТКИ	31

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Починаючи з 2014 року українське суспільство значно змінилося. У містах і селах нашої країни є активні жителі муніципальних утворень, які хочуть брати участь у вирішенні проблем суспільства. Мешканці громад мають ідеї щодо покращення свого міста, села, району чи вулиці, організації соціальних, культурних, мистецьких, спортивних заходів тощо. Водночас сьогодні існує низький рівень довіри до всього уряду, включаючи жителів. Отже, одним із можливих рішень проблеми суспільної довіри до органів влади є участь громадян України у прийнятті рішень на центральному та місцевому рівнях.

Успішним міжнародним досвідом у галузі технологій участі громадян у підготовчому процесі та процесі прийняття рішень є партиципаторне бюджетування – громадський бюджет або бюджет участі. Громадянська участь (партиципація) – це процес, в якому громадяни мають можливість безпосередньо впливати на рішення державних органів і контролювати їх виконання. Ідея цивільного бюджету (державний бюджет, цивільний бюджет) полягає у залученні жителів комуни, особливо тих, хто взагалі не хотів зв'язуватися з владою, до обговорення та вирішення проблем на місцевому рівні. Якщо ця мета буде досягнута, можна припустити, що рішення про використання коштів місцевого бюджету будуть приймати не тільки чиновники, а й звичайні громадяни. Це допоможе налагодити співпрацю між місцевими жителями і організаціями місцевого самоврядування, а також підвищити здатність органів місцевого самоврядування вирішувати пріоритетні та проблемні питання, що виникають в ході їх діяльності.

Протягом останніх років запровадження бюджету участі в Україні стає досить актуальним. Велике коло питань, що пов'язані із дослідженнями у галузі публічного управління та розгляду політики піднімали у своїх працях вітчизняні науковці, серед яких Белец Ж., Бакуменко В., Кириленко О., Дяченко С., Коліушко І., Єфименко Т., Пейтман К., Станіславчук Н.,

Тертичка В. та інші. Проблеми, що пов'язані з бюджетом та бюджетними відносинами, публічними фінансами, досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці: як Ільченко-Сюйва Л., Дем'янишин В., Кириленко О., Карлін М., Нечай А., Розпутенко І., Опарін В., Фокша Л., Федосов В., С. Юрій та інші. Аналіз проблематики щодо партисипативного бюджетування проводили такі науковці, як: Бондаренко А., Андрійчук Т., Сизоненко О., Булеца Н., Перчук О., Іщейкін К., Писаренко В., Лобойко С. та інші.

Мета даного наукового полягає в розкритті історії походження бюджету участі, моделі бюджетів громадян за кордоном, аналіз поточного стану виконання бюджету громадян в Україні та визначення шляхів вдосконалення бюджетного процесу громадян, розробка практичних рекомендацій.

Для досягнення мети необхідно визначити і вирішити наступні завдання:

- дослідити теоретико-методологічні засади демократизації бюджетного процесу;
- провести аналіз моделей бюджету участі в Україні та світі;
- запропонувати шляхи активізації впровадження громадського бюджету в Україні.

Об'єктом роботи є державний бюджет як інструмент демократичної участі громад.

Предметом цієї роботи є процеси демократичного управління на рівні спільноти.

Перелік публікацій автора за темою дослідження. Результати дослідження опубліковано в матеріалах науково-практичних конференцій Поліського національного університету.

Практичне значення полягає зокрема, в тому що запропоновані рекомендації можуть допомогти покращити реалізацію бюджету участі в Україні, особливо участь молоді у прийнятті рішень.

Методи дослідження. В основі дослідження лежить застосування загальнонаукових і спеціальних наукових методів, застосування яких сприяло вирішенню завдань, що дозволяють отримати теоретичні та практичні

результати, а саме: систематизація-узагальнення результатів наукових досягнень вітчизняних дослідників при визначенні бюджету громадянина; історично і юридично обґрунтований підхід до визначення бюджету громадянина; аналіз формування та розвитку бюджетів громадян по всьому світу та впровадження краудсорсингового бюджетування в Україні; аналіз та узагальнення – для визначення закономірностей бюджету участі в зарубіжній практиці; статистичний, графічний – для аналізу реалізації Бюджету участі та наочного представлення досліджуваних явищ і результатів досліджень; структурний та аналітичний – для обґрунтування способи поповнення бюджету громадян.

Структура роботи. Робота містить вступу, три розділи, висновки до розділів, загальні висновки та список використаної літератури, який складає 34 джерела. Текст курсової роботи викладений на 30 аркушах друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

Початком нинішнього етапу в історії українського громадянського суспільства стала Революція Гідності. Це стало поштовхом до оновлення та переформатування уряду, продемонструвало вплив громадськості на суспільно-політичні процеси. Сьогодні для побудови демократичної держави в Україні необхідно створити умови для активної участі громадян у державному управлінні та процесах регіонального та місцевого самоврядування, а також встановити громадський контроль за діяльністю органів влади.

Ми згодні з Власенком С. Г., який вважає, що актуальною проблемою України на даний момент є відставання системи державного управління від інтересів і потреб громадянського суспільства [17, С. 290]. Ми вважаємо, що цю проблему можна вирішити, знайшовши нові механізми та інструменти демократизації системи державного управління.

Так, поступальний розвиток держави залежить від ефективного використання фінансових ресурсів. Отже, основною метою адміністративних дій національних та місцевих органів влади є ефективне управління державними фінансами. В Україні державний фінансовий сектор потребує нових підходів до управління та нових способів покращення використання державних коштів. Реформа державних фінансів, тобто також необхідно приділяти особливу увагу участі громадян в управлінні місцевими органами влади, відкритості та прозорості бюджетної системи.

Протягом вже багатьох років публічні фінанси ототожнювалися з державними фінансами. Однак останнім часом вчені все частіше використовують поняття «публічні фінанси». Зверніть увагу, що ви інтерпретуєте це по-різному.

У свою чергу, склад публічних фінансів визначено законодавством України «Про відкритість для використання державних коштів». відповідно до

статті 1 цього закону до державних коштів належать кошти, що надходять з державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим та певних місцевих бюджетів, державні фінансові кошти та державні гарантії від Національного банку України, державних банків, державні кредитні кошти та місцеві гарантії, державних цільових фондів та Пенсійного фонду України (ПФР), кошти державного соціального страхування, а також кошти господарюючих суб'єктів державного і муніципального майна, які вони отримують від своєї економічної діяльності [29].

Проте головним інструментом реалізації державної політики в Україні є Державний бюджет, який є одним з видів державних фінансів. Бюджет, в свою чергу, являє собою фонд, забезпечений фінансовими ресурсами, який знаходиться в розпорядженні органів виконавчої влади певного рівня і який використовується для виконання завдань, покладених на них відповідно до

Бюджетна мета включає в себе встановлення та обґрунтування суми коштів, необхідних для досягнення державних цілей на фінансовий рік [19]. В Україні бюджетна система має вигляд (рис. 1.1)

Рис.1.1 Структура бюджетної системи України

Джерело: [16].

За допомогою місцевих бюджетів забезпечується розвиток державних територій, визначається ефективність впливу органів місцевого самоврядування

на розвиток економічного потенціалу муніципалітету, ефективність фінансування інвестиційних проєктів на місцевому рівні та ефективність функціонування органів місцевого самоврядування.

Муніципальні домогосподарства незалежні. Це забезпечується за рахунок забезпечення відповідних джерел доходів бюджету та права органів місцевого самоврядування визначати напрями та шляхи використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України. Муніципальні ради самостійно і незалежно розглядають і затверджують місцеві бюджети [34].

За допомогою місцевих домогосподарств органи місцевого самоврядування реалізують національні програми розвитку економічної діяльності, підтримують вітчизняних виробників, надають конституційні гарантії вирішення соціальних проблем та підвищують добробут населення. Профілактичні, оздоровчі, спортивні та культурні заходи організовуються за рахунок місцевих домогосподарств.

Ефективність бюджетного процесу на державному та місцевому рівнях перш за все залежить від всіх гілок влади, досить активної громадянської позиції відомих політичних партій, громадських об'єднань та професіоналів різного профілю. Сьогодні представники законодавчої та виконавчої влади Уряду України офіційно заявляють про свої зусилля щодо підвищення прозорості бюджетного процесу та боротьби з корупційними програмами шляхом поліпшення доступу громадськості до інформації та посилення функції контролю на етапах формування та використання бюджетних коштів.

Цінними факторами, що впливають на довіру громадян до органів влади та їх співпрацю, є наступні:

- впровадження новітніх технологій прозорості роботи, що дозволяють здійснювати контроль з боку органів влади, допомагає громадянам просто і безпосередньо отримувати необхідну інформацію;
- енергоефективність, надійність, інформаційна достовірність;
- відкритість діяльності цих органів і безпосереднє спілкування посадових осіб з різними соціальними групами жителів. Влада не лише інформує

населення про свою роботу, а й пояснює, обґрунтовує та залучає громадськість до обговорення своєї діяльності та вирішення суспільних проблем;

- врахування громадської думки при підготовці та прийнятті рішень з важливих питань суспільно-політичного та соціально-економічного життя; вільне та об'єктивне висвітлення роботи в засобах масової інформації тощо [16].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Таким чином, бюджетний процес – це чітко регламентована діяльність компетентних органів державної влади та органів місцевого самоврядування з підготовки, розгляду, затвердження та виконання бюджетів, а також з підготовки, розгляду та затвердження звіту щодо виконання.

В результаті дослідження теоретичних і методологічних основ демократизації бюджетного процесу були зроблені наступні висновки.

Доведено, що в Україні сфера публічних фінансів потребує нових підходів до управління та пошуку шляхів покращення використання державних коштів), наявні в науковій літературі підходи до визначення понять «державний бюджет», «публічні фінанси», «місцевий бюджет» вказують на багатовимірний характер поняття і відсутність єдиного підходу до тлумачення.

Так, бюджетний процес – це діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування в області бюджетного планування. Він носить організаційний і процедурний характер. Слід зазначити, що бюджетний процес – це діяльність, результати якої визначаються прийняттям відповідних правових актів офіційного характеру та встановленої законом форми.

Встановлено, що концепція участі розглядає демократію як повноправне самоврядування громадян і являє собою інноваційний фінансовий інструмент. Підкреслюється, що бюджет участі (бюджет громадянина або державний бюджет) впливає на розвиток державних фінансів.

Підкреслюється, що українське суспільство розуміє, що без розвиненої системи місцевого самоврядування, без здатності спільноти самостійно вирішувати економічні, фінансові, культурні та інші проблеми проголошені реформи залишаться суперечливими і неповними.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ БЮДЖЕТУ УЧАСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Впровадження експерименту з цивільного бюджету почалося в Україні в 2015 році. Бюджет участі ((громадський) державний бюджет) був введений в містах Черкаси, Полтава та Чернігів. Ініціатором реалізації пілотного проєкту бюджету участі в цих містах виступив Фонд українсько-польського співробітництва ПАУСІ. На вибір моделі вплинула близькість Республіки Польща. В Україні бюджет участі був введений за польським зразком.

Метою реалізації пілотного проєкту є розширення участі мешканців Черкас, Чернігова та Полтави у процесі прийняття рішень щодо міського розвитку та покращення діалогу між місцевими органами влади та громадськістю за допомогою співпраці у спільному бюджетному плануванні та виконанні [20].

Першим етапом реалізації проєкту були проведені тренінги для посадових осіб органів місцевого самоврядування та громадських активістів, які дозволили їм отримати інформацію про механізми формування місцевих домогосподарств за участю муніципалітету. Українські та зарубіжні експерти поставили запитання про концепцію бюджетів участі та переваги їх реалізації. Представники громадських організацій отримали практичні навички з організації зустрічей з громадянами та проведення соціальної діагностики бюджету громадян. Особливу увагу буде приділено вивченню досвіду, накопиченого при реалізації Бюджету участі в Польщі. Робочі групи відвідали кілька міст, зокрема Гданськ, Торунь та відвідали села.

Згідно з рішенням органів місцевого самоврядування, основним документом для внесення бюджету участі (бюджету громадянина) має бути програма. Ця програма може бути міською цільовою програмою у Державному бюджеті (або бюджеті за участю населення) міста, затвердженому рішенням міської ради. Водночас приймається Положення про державний бюджет (або бюджет за участю населення). Положення про державний бюджет (бюджет за

участю населення, бюджет для громадських ініціатив) визначає основні вимоги, що застосовуються до бюджету за участю населення, загальну суму асигнувань та детальні процедури для ініціювання, перегляду, голосування та виконання державного бюджету.

Складання бюджету на основі широкої участі, один з інструментів демократії на основі широкої участі, користується великою популярністю у всьому світі. З моменту свого впровадження в Порто-Алегрі технологія цивільного бюджету поширилася в 21 столітті не тільки в Латинській Америці, але і в Європі, Африці, Азії та Північній Америці. З моменту свого створення в Південній Америці Бюджет участі був розширений до сотень громад по всьому світу. Зверніть увагу, що єдиної бюджетної моделі, заснованої на широкій участі, не існує. Механізми здійснення різняться залежно від Національного контексту. Форми участі громадян щодо розподілу бюджетних коштів різняться залежно від специфіки конкретного міста та потреб його мешканців. Однак одне залишається незмінним: громадяни мають можливість не тільки висловити свою думку про міський бюджет, а й вирішити, як розподілити його частину [18].

Французький політолог Ів Синтомер визначає і описує в трьох наукових статтях основні моделі спільного складання бюджету в Європі. Спеціальний:

- Порту-Алегрі-модель, що підходить для Європи;
- Модель непрямой участі («тісна участь»);
- більш консультативна модель консультацій з державних фінансів;
- Бюджетна модель участі спільноти;
- модель участі зацікавлених сторін, більшою мірою орієнтована на організовану громадянськість.

Модель Порту-Алегрі, найбільш адаптована для Європи, формулюється тривалим процесом обговорення напрямків витрат та остаточне рішення приймає місцева влада. Однак завдяки співпраці сторін приймається повний пакет проектів.

Модель непрямой участі («тісної участі») характеризується тим, що представляти інтереси громадян можуть тільки неурядові організації, профспілки та громадські організації. Пропонована модель передбачає публічні обговорення політики щодо витрат. Модель непрямой участі («тісної участі») може застосовуватися тільки в містах з сильними і активними громадами.

Моделі взаємодії з громадою та складання бюджету зацікавленими сторонами характеризуються участю організованих груп людей. Громадянам пропонується розробляти та пропонувати інвестиційні проєкти фондів у культурній, соціальній та екологічній сферах. Особливість моделей в тому, що тільки частина виділених коштів надходить від органів місцевого самоврядування. Міжнародні організації, Громадські організації, приватні компанії та неурядові організації можуть спільно фінансувати реалізацію проєктів. Це пов'язано з тим, що роль приватного сектору та місцевих органів влади вища, ніж у громадян, що негативно впливає на здатність громадян брати участь у бюджетному процесі та впливати на прийняття остаточних рішень.

У Східній Європі існує бюджетна модель, заснована на широкій участі. У Великобританії використовується модель участі громади. У кожного міста свій бюджет участі. Однак існують фактори, які впливають на використання різних моделей бюджетування громадян. На вибір конкретної моделі виконання бюджету участі впливають фактори, що відносяться до всієї країни і місцевим особливостям. Спеціальний: у свою чергу, на вибір моделі бюджету місцевої участі впливають: рівень політичної культури; ступінь фінансової автономії місцевих органів влади, розмір міста; рівень Вашого добробуту.

Ми пропонуємо взяти до уваги бюджетну практику громадян у польських містах. Вперше бюджет участі був запроваджений у Польщі в 2010 році в рамках ініціативи розвитку Сопота, неформальної групи, що діє в місті Сопот. Метою реалізації було виконання вимог сталого розвитку та сприяння участі громадян. Ідея спочатку ввести Бюджет участі не знайшов підтримки у місцевої влади. Однак завдяки освітнім та рекламним заходам стало можливим внести бюджет для участі у повторних голосуваннях. Розроблено план передачі

частини повноважень органів місцевого самоврядування громадянам при витрачанні менше 1 % міського бюджету (близько 3 млн злотих) була створена комісія міської ради з бюджетних питань за участю населення [18].

Станом на кінець 2016 року понад 180 міст Польщі прийняли участь в проєктах бюджету участі. У Польщі немає закону про принципи державного бюджету. Кожне місто, район чи муніципалітет вирішує запровадити цивільний бюджет відповідно до власних моделей. Місцеві органи влади самостійно визначають потреби свого населеного пункту і приймають рішення про порядок витрачання державних коштів. Жителі курорту займаються розробкою багатоцільових проєктів, по суті, городяни об'єднуються навколо ідей і проєктів. За Словами М. Варшава пропонує можливість об'єднати кілька проєктів, коли вони відносяться до одного і того ж об'єкту, що дозволило жителям навчитися співпрацювати один з одним [9].

Бюджет польських громадян не орієнтований на тематичний розподіл проєктів. Фактично, розподіл проєктів здійснюється по всьому місту, району та району. Так, у Варшаві, наприклад, бюджет громадян розділений на мікрорайони. Проєкти розглядаються співробітниками міської ради, відповідальними за цю область. Існують критерії аналізу проєктів, представлених для реалізації за рахунок міського бюджету. Таких як: повинен бути реалізований протягом одного року; завдання, що містяться в цих проєктах, повинні входити в компетенцію міста; повинен бути доступний для громадськості; повинен відповідати бюджету в зазначеній кількості.

Коли проєкт здійснюється на приватній території, необхідно надати дозвіл цим особам, і він повинен відповідати всім місцевим програмам і стратегіям. Якщо вам потрібно внести будь-які зміни в проєкт, організатори зв'язуються з автором. При необхідності проконсультуйтеся з додатковими експертами і проведіть повторне обстеження. Автор проєкту може подати апеляцію та оскаржити результати аудиту. Кожен проєкт отримує правову оцінку. Співробітники відповідних відділів тільки оцінюють можливість

реалізації проєктів і самі не виносять рішення про доцільність реалізації проєктів. Остаточне рішення залишається за муніципалітетом [9].

У більшості польських міст процедура реєстрації бюджету участі аналогічна (практично однакова). По-перше, місцеві органи влади розробляють принципи і забезпечують виконання певних етапів. Ми можемо виділити загальну схему виконання бюджету участі: вносити ідеї та пропозиції громадян; вивчити можливості реалізації ідей і визначити пропозиції; добірка ідей, що фінансуються і представлених в міський бюджет; виконання певних завдань.

Активність жителів коливається в межах від 2 % до 40 %. Зверніть увагу, що активність голосування залежить від того, хто може голосувати. Наприклад, у Варшаві кожен може вибирати, від дітей до дорослих. В інших містах в залежності від певного віку або в залежності від виду на проживання. У Польщі бюджети учасників становлять від 40 000 до 60 мільйонів злотих, що становить від 0,002 % до 3,4 % від загального міського бюджету. У різних містах Польщі модель спільного бюджету має свої особливості, див. таблицю 2.1 [15].

Таблиця 2.1

Основні риси бюджету участі в польських (гмінах) містах

Громадська участь у формуванні процедури запровадження бюджету участі	Залежно від міста (населення) громадяни мають досить різні можливості участі у процесі. Вони можуть не лише впливати на вибір завдання для реалізації, прийняття рішень, а й вплинути на процес формування та встановлення процедури впровадження бюджету участі
Які особи, які мають право приймати участь у бюджеті участі	В містах проходить класифікація за такими ознаками: вік; за статусом «мешканця», себто в певних містах необхідна прописка на даній місцевості, а в інших ключовим є факт фактичного проживання
Поділ фінансових ресурсів за бюджетом участі	проходив на реалізацію таких завдань: локальних (на території виразної частина міста) або загальноміських (все місто); виключно локальні завдання
Напрямок видатків грошових коштів	певні місцеві державні органи влади указували чіткий напрям видатків, в якому могли надавати свої пропозиції мешканці, рішенням громадян видатки інвестиційного характеру могли направлятися у комунальну сферу
Прозорість процесу	у певних містах процес розгляду та відбору пропозицій громадян проводився у відкритій формі. Мешканці міста могли не лише проявляють інтерес до результатів вибору пропозицій, а й безпосередньо брати участь у засіданнях спеціального комітету міської ради щодо справ бюджету участі, яка і приймала остаточне рішення щодо затвердження переліку пропозицій до головування

Джерело: сформовано автором [15].

У Польщі міські жителі і місцева влада задоволені результатами виконання бюджету громадян. Ознайомившись з особливостями бюджету громадян, ми можемо сказати, що цей процес перспективний і заслуговує на особливу увагу. Модель, основні положення і принципи бюджетного процесу громадян повинні бути прийняті і реалізовані на основі правового акту органу місцевого самоврядування. Введення спільного бюджету призводить до змін у свідомості політиків і певної частини громадян. З'являються нові соціальні лідери. Громадяни беруть участь у процесах прийняття рішень та розподілу державних коштів. Бюджет участі дає вам можливість зробити щось корисне для себе та інших. Жителі можуть дізнатися більше про те, як працюють місцеві органи влади.

Вивчення бюджету участі в Україні та в світі дозволило нам зробити наступні висновки:

Результати аналізу специфіки реалізації моделі краудсорсингового бюджету в Україні показали нам, що державний бюджет в Україні є інструментом розвитку. В Об'єднаних містах, селах і територіальних округах України запроваджуються такі моделі бюджетування громадян: офіційна (під контролем влади); громадська (під контролем спільноти); змішана модель, яка являє собою перехідний етап від однієї моделі до іншої.

Бюджет участі обумовлює, що громадяни України повинні навчитися аналізувати своє оточення і використовувати право брати участь у розвитку своєї спільноти, право управляти загальними фондами. Для цього необхідно розвивати здатність громадян приймати ефективні рішення.

Примітно, що бюджет участі громадян дозволяє оперативно реагувати на гострі проблеми міського життя і допомагати раніше незнайомим людям об'єднувати свої ідеї та інтереси, які вони вважають пріоритетними. Цей фактор представляє активне суспільство, діалог та співпрацю між громадою та місцевою владою. Також важливим є те, що використання державного бюджету урядом стає більш відкритим, жителі отримують можливість контролювати виконання бюджету, тим самим знижуючи ризик корупції.

На основі міжнародного досвіду визначено фактори, що впливають на вибір моделі бюджету місцевої участі. Тобто необхідно: по-перше, визначити, чого хоче досягти муніципалітет і чого саме він хоче досягти, а по-друге, взяти до уваги розмір міста і рівень його добробуту.

Примітно, що зарубіжний досвід дозволяє нам підтвердити, що бюджет участі – це перспективний процес. Результатом введення є зміна свідомості серед політиків і певної частини громадян.

Порівняння зарубіжного та українського досвіду дозволяє відзначити, що в Україні набагато менший відсоток коштів міського бюджету виділяється на фінансування місцевих проєктів. Обсяг державного бюджету досить незначний. Кошти, що виділяються, не перевищують 0,5-1 % місцевого бюджету.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Вивчення питання бюджету участі в Україні та в світі дозволило нам зробити наступні висновки:

1) результати проведеного аналізу деталей реалізації моделей бюджету участі в Україні показують нам, що державний бюджет в Україні є інструментом розвитку. У містах, муніципальних утвореннях та єдиних територіальних бюджетах України запроваджуються такі моделі бюджету громадян: 1) офіційний (контрольований владою), 2) громадський (контрольований громадськістю), 3) змішана модель, яка є перехідним етапом від однієї моделі до іншої;

2) обмовляється, що громадяни України обов'язково повинні навчитися аналізувати своє безпосереднє оточення і використовувати права на участь щодо розвитку своїх спільнот, право управляти загальними фондами. Для цього потрібно розвивати здатність громадян приймати ефективні рішення;

3) було встановлено, що бюджет на участь громадян дозволить швидко реагувати на гострі проблеми міського життя і допомагати раніше невідомим

людям об'єднуватися навколо своїх ідей та інтересів, які вони вважають пріоритетними. Цей фактор створює активне партнерство, активний діалог та активну співпрацю між громадою та місцевою владою.

4) примітно, що впровадження та виконання громадського бюджету урядом стає більш відкритим, жителі мають можливість стежити за виконанням бюджету і, як наслідок, знижуються корупційні ризики.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ

Розробка державного бюджету сприяє широкій участі мешканців в управлінні державними фінансами, підвищує довіру громадян до представників державної влади, створює нові можливості для впливу та участі у розвитку свого міста, а також створює умови для сталого міського розвитку.

Незважаючи на позитивний досвід виконання державного бюджету в Україні, бюджетний механізм громадян на рівні місцевого самоврядування сьогодні не відображений в жодному державному законодавчому акті.

Сьогодні державний бюджет був введений в містах, селах, об'єднаних органах місцевого самоврядування та регіонах України на основі місцевої програми або постанови про державний бюджет. Документ затверджується рішенням міської ради і має термін виконання. Органи місцевого самоврядування затверджують фінансування та алгоритм реалізації, оцінку можливості реалізації проекту та механізм голосування за проектами. Однак існують ризики, пов'язані з продовженням терміну дії програми та виконанням Державного бюджету.

Тому для подальшого розвитку бюджету участі громадян в Україні ми вважаємо за необхідне розробити і прийняти окремий закон України «Про бюджет участі». У цьому документі визначено основні концепції, принципи державного бюджетного планування та участі, а також обсяг фінансування. Впровадити процедуру реалізації, критерії участі осіб, які можуть представляти проекти та брати участь у голосуванні, аналіз можливої реалізації та критерії проектів, методи голосування та процедуру визначення проектів-переможців.

З метою здійснення громадського контролю за виконанням етапів виконання державного бюджету, голосуванням за проектом, розглядом скарг, затвердженням результатів голосування та за зразком міста Києва ми

пропонуємо включити до цього Закону питання про створення комісії з державного бюджету.

У документі також має бути визначено питання про фінансові стимули для активних бюджетних менеджерів і співробітників Державного бюджету. Прийняття окремого закону Про державний бюджет допоможе вирішити велику кількість спірних питань, проблем або правових колізій, пов'язаних з ідеологією державного бюджету, і розширити можливості використання такого інструменту, як державний бюджет, на місцевому рівні.

Домінуючою сферою представлених державних бюджетних проєктів в Україні є освіта. На прикладі державного бюджету міста Києва ми розглянемо частку освітніх проєктів, поданих у період 2016-2020 рр. див. таблицю 3.1.

Таблиця 3.11

**Кількість освітніх проєктів у Державному (громадському) бюджеті
міста Києва**

Проєкти в освіті	2016		2017		2018		2019		2020	
	шт	%	шт	%	шт	%	шт	%	шт	%
Освітні	77	19	242	35	296	28,1	741	35,2	859	9,6
Всього	420	100	706	100	1069	100	2120	100	1743	100

Джерело: розраховано автором за даними сайту Громадського бюджету Києва [16].

З 2016 року кількість освітніх проєктів у Державному бюджеті міста Києва збільшилася в 11 разів. така ж динаміка освітніх проєктів практично у всіх регіональних державних бюджетах. Варто також звернути увагу, що при реалізації освітніх проєктів виникають проблеми і суперечки. Основна проблема – це питання загальнодоступності. Тому організатори державного бюджету постійно піднімають питання про заборону участі шкільних проєктів у спільному бюджеті. Цю проблему можна вирішити, ввівши бюджет шкільного громадянина.

Ми згодні з думкою А. Стельмашова [31] про важливу роль бюджету відвідуваності шкіл. Ми вважаємо, що частина коштів міського бюджету може бути використана для введення бюджету участі шкіл. Йдеться про запровадження бюджету участі у школах, який дозволяє дітям, тобто школярам,

брати участь у Державному бюджеті. Потім всі жителі міста проголосують за те, на що витрачається ця частина коштів. Це дозволить дітям мати більший вплив на розвиток своїх шкіл.

Діти – це наше майбутнє. Завдяки участі у Державному бюджеті можна виховати соціально активного громадянина України, який зі шкільного віку розмірковує про те, як покращити життя у своєму середовищі. Полтавська область та місто Вінниця можуть поділитися своїм позитивним досвідом у реалізації Бюджету участі шкіл.

Тому ми пропонуємо ввести окремі бюджети державних шкіл. В рамках державного шкільного бюджету ми пропонуємо у співпраці з Міністерством освіти і науки розробити позакласні заняття та години для учнів за темами політичного виховання та громадянської активності.

У зв'язку зі швидким збільшенням числа міст і муніципалітетів, які прийняли державний бюджет, виникає питання про виконання державного бюджету на національному рівні. Національний державний бюджет стане ще одним ефективним інструментом залучення громадян до розподілу державного бюджету, сприяння розвитку громадської активності, електронної демократії, місцевого самоврядування, фінансової освіти населення та зниження корупції. В результаті реалізації влада зможе дізнатися більше про проблеми, які зачіпають населення України.

Незважаючи на те, що в 2018 році були внесені зміни до Бюджетного кодексу України і виділено 500 млн грн на створення «повного державного бюджету України», реалізація цього документа, на жаль, не була повністю реалізована. Фінансування реалізації проєктів-переможців з «державного бюджету України» здійснюється Державним фондом регіонального розвитку, який обмежує найкращі можливі варіанти механізмів реалізації. Слід зазначити, що реалізація вкрай обмежена за часом, що не дозволило провести публічне обговорення з громадськістю.

На наш погляд, національний державний бюджет має виділятися окремо з державного бюджету України, і ідея має полягати у проведенні конкурсу

національних проектів у категоріях, заснованих на функціях міністерств. Всі громадяни України можуть подавати проекти, а відбір проектів-переможців здійснюється за допомогою електронного голосування. Крім того, для вдосконалення механізмів управління національним державним бюджетом необхідно залучати найбільш зацікавлених представників громадськості і державних органів, а також залучати незалежних експертів з державного бюджету для надання консультацій, рекомендацій, порад та навчання.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

На підставі досліджень, проведених в цьому розділі, робляться наступні висновки:

Доведено, що державний бюджет допомагає молоді реалізовувати свої творчі ідеї та проекти, розвивати свої навички, проводити інформаційні та освітні заходи, відпочивати. Тому робота з молоддю є важливим фактором у розподілі бюджету громадян.

Було встановлено, що державний бюджет – це ефективний спосіб роботи виконавчих органів влади міста Києва з активною та зацікавленою молоддю. Плідна співпраця дозволить успішно реалізовувати проекти, не тільки зміцнюючи довіру до влади, а й сприяючи діалогу всередині спільноти.

Важливе питання участі молоді у поширенні державної бюджетної практики досліджуються на прикладі міста Києва. Студентська спільнота дає поштовх розвитку нових послуг та економіки міста в цілому. Університети є двигуном розвитку міста. Ця практика розширює можливості соціального виховання молоді. Результатом є зростання активності серед молоді та поява нових лідерів.

Прикладі державного бюджету Києва були розроблені рекомендації щодо механізму залучення молоді до складання бюджету на основі участі. Такі як:

- навчіться на позитивному досвіді та проведіть студентські хакатони за державний бюджет, щоб розробити ідеї щодо створення державної бюджетної школи для студентів;

- дозволити реалізацію студентських проєктів на території державної влади шляхом правового регулювання законодавства.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження кваліфікаційної роботи ми пропонуємо теоретичне узагальнення та конкретні практичні рекомендації щодо вирішення комплексу проблем, пов'язаних із впровадженням бюджету участі в Україні з врахуванням зарубіжного досвіду. Результати дослідження стали основою для таких висновків:

Будо доведено, що сфера державних фінансів в Україні потребує нових підходів до управління та пошуку шляхів покращення використання державних коштів. Підходи, доступні в науковій літературі для визначення поняття «публічні фінанси», «державний бюджет», «бюджет участі», «місцевий бюджет» вказують на багатовимірність понять і відсутність єдиного підходу до інтерпретації.

Бюджетний процес, в свою чергу, являє собою діяльність державних і місцевих органів влади в області бюджетного планування. Він носить організаційний і процедурний характер. Бюджетний процес – це така діяльність, результати якої закріплюються та визначається прийняттям відповідних правових актів, що мають встановлений офіційний характер і форму, закріплену та встановлену законом. Варто зазначити, що розширення участі громадян у бюджетному процесі на місцевому рівні є актуальним питанням нашого часу.

Характеристики бюджету участі, як інструменту демократизації бюджетного процесу та його переваги полягають у тому, що концепція участі розглядає демократію як повну автономію громадян і є інноваційним фінансовим інструментом. Цивільний бюджет (бюджет участі або державний бюджет) впливає на розвиток державних фінансів.

Залучаючи громадян до бюджетного процесу, Україна має певну правову базу, відповідно до якої можна використовувати і впроваджувати досвід спільного ведення домашнього господарства. Громадяни мають право брати участь у розподілі певної частини місцевого бюджету. Нормативно-правова

база для функціонування державного бюджету (бюджетування на основі участі) є обмеженою Положенням про державний бюджет указом мера певного міста або рішенням міської ради / міської ради.

Бюджет участі через безпосередню участь громадськості дозволяє оперативно реагувати на гострі проблеми в житті міста, громади, допомагає раніше невідомим людям згуртувати свої ідеї та інтереси, які вони вважають пріоритетними. Цей фактор формує активне суспільство, діалог та співпрацю між громадою та місцевою владою.

В Європі були впроваджені такі моделі цивільного бюджету: модель Порто-Алегрі, придатна для Європи, модель непрямой участі («тісна участь»), модель консультацій з державними фінансами, модель участі громади та модель участі зацікавлених сторін. На вибір моделі місцевої участі впливають такі фактори: розмір міста, його добробут та очікувані результати для громади.

За результати аналізу виконання міського бюджету в місті Києві показують успішність міського бюджету. Зрозуміло, що успіх реалізації державного бюджету залежить від ретельного виконання кроків щодо його реалізації. Відзначається, що контроль за використанням бюджетних коштів в рамках програми «Цивільний бюджет» (Citizens budget) відкритий для всіх жителів. Офіційний сайт дозволяє дізнатися мету проекту, план дій по його реалізації, категорію, для якої призначений проект, і, найголовніше, розрахунок бюджету. Переглянувши всі категорії, кожен може проголосувати за те, що, на його думку, є найбільш необхідним проектом для позитивних змін у суспільному житті. Досвід впровадження міський бюджет міста Києва створює необхідні умови для передачі цього досвіду іншим муніципалітетам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базилінська О. Я. Макроекономіка : навч. посібник / 2-ге вид., випр. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 442 с.
2. Бакуменко В. Д. Державно-управлінські рішення : навч. посіб. К. : ВПЦ АМУ, 2012. 344 с.
3. Бліщук К. Нові підходи в управлінні публічними фінансами. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип.1(50) Ч2. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_50/fail/26.pdf.
4. Бондаренко А. Бюджетування знизу: бразильський подарунок усьому світові. *TEXTY.ORG.UA*: веб-сайт. URL: https://texty.org.ua/articles/25319/Budzhetuвання_znyzu_brazylskyj_podarunok_usomu_svitovi-25319.
5. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії: монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. Держ. Ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 524 с.
6. Бугай Т. В. Бюджетний процес в Україні: теоретичний аспект. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Електронне наукове фахове видання. URL: <http://global-national.in.ua>.
7. Бюджет участі в містах України: регіональний розріз *Громадський простір*: веб-сайт. URL:<https://www.prostir.ua/?news=byudzheth-uchasti-v-mistah-ukrajiny-rehionalnyj-rozriz>.
8. Бюджетний кодекс України. Закон України від 06 лютого 2020 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
9. Бюджет участі: історія і польський досвід. *Платформа розвитку міст*: веб-сайт. URL: <http://urbanua.org/dosvid/zakordonni-pryklady/141>.
10. Василик О.Д. Бюджетна система України: підручник. Київ.: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
11. Вільна енциклопедія. Вікіпедія: веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Партиципаторний_бюджет.
12. Вінниченко Н.В. Система управління бюджетом: наукові основи,

сучасні тенденції, світовий досвід: монографія. Суми. СДУ.2017 URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/67805/1/Vynnychenko_upravlinnia.pdf.

13. Впровадження та удосконалення Громадського бюджету – практичні рекомендації: посібник URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/PB_Guide.pdf.

14. Впровадження та вдосконалення Громадської моделі бюджету участі на місцевому рівні: навчальний методичний посібник. URL: https://drive.google.com/file/d/1HYI8HKLfWBJtnyF5h_Ab5bTvM5wZJ8gg/view(дата звернення 12.11.2019).

15. Глущенко Ю. А. Партиципаторний бюджет як інноваційний інструмент управління на місцевому рівні. *Вісник НАДУ при Президентіві України* : зб. наук. праць. Київ, 2017 URL:: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/793>.

16. Громадський бюджет Києва. *KyivSmart City*: веб-сайт. URL: <https://gb.kyivcity.gov.ua/>.

17. Громадський бюджет міста Черкаси. *Черкаси офіційний портал міської ради., міського голови*: веб-сайт. URL: <http://chmr.gov.ua/ua/news.php?s=34&s1=375>.

18. Громадський бюджет в Чернігові – перші кроки і перший досвід (м. Чернігів). Громадські ініціативи: веб-сайт. URL: <http://ngonetwork.org.ua/gromadskyj-byudzheth-v-chernigovi-persh/>.

19. Економічна природа бюджету. *Finalearn Фінансова аналітика*: веб-сайт. URL: <http://www.finalearn.com/lifers-823-1.html>

20. Індекс прозорості місцевих бюджетів 2018. ОТГ «Громадське партнерство «За прозорі міста»: веб-сайт. URL:http://probudget.org.ua/db_pic/images/files/file_1550661478.2136.pdf.

21. Інформаційно-аналітична система «Прозорий бюджет» веб-сайт. URL: <https://edata.gov.ua/>.

22. Карлін М.І. Місцеві платежі в системі публічних фінансів

України. Фінанси. Грошовий обіг та кредит. 2015. URL: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2015/n28/22.pdf>.

23. Конституція України: Закон України від 01.01.2020 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%80#_n4586.

24. Квасовський О. Р., Лучка А. В., Малиняк Б.С. Місцеві фінанси: підручник /за ред. О.П. Кириленко Київ: Знання, 2006. 677 с.

25. Нечай А.А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: монографія. Чернівці: Рута. 2004. 264 с.

26. Обласна програма «Бюджет участі Полтавської області на 2017-2020 роки». Новосанжарська районна рада офіційний веб-сайт. URL: http://rada-ns.gov.ua/updfiles/file/budget_uchasti/obl_progr.pdf.

27. Положення про Громадський бюджет Києва. /Київська міська рада: веб-сайт. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/provisions-public-budget>.

28. Про відкритість використання публічних коштів: Закон України від 30.05.2015 № 183-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19>.

29. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 02.04.2020 № 280/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

30. Проєкт «Партиципаторний бюджет – можливості для підвищення громадської активності і встановлення належного партнерства з органами влади» URL: <https://pauci.org/ua/project/partition-budget>.

31. Стельмашов А. Чи буде у Києві шкільний громадський бюджет? Укрінформ: веб-сайт URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/2868603-ci-bude-v-kievi-skilnijgromadskij-budzet.html>

32. Сучасна бюджетна система. Правила та процедури. Навчальний посібник URL: https://www.ibser.org.ua/sites/default/files/170x240_preview_0.pdf.

33. Фінанси : підручник /за ред.: С. І. Юрій, В. М. Федосов. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka>.

34. Фондація україно польської співпраці. PAUCI: веб-сайт URL: <http://www.pauci.org/>